

Edward Dodwell

**Μια κλασική και
τοπογραφική περιήγηση
στην Ελλάδα**

**Από τη Ζάκυνθο στο
Μεσολόγγι**

Φεβρουάριος 1806

ΑΠΟ ΤΗ ΖΑΚΥΝΘΟ ΣΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ

Στις 11 (Φεβρουαρίου 1806) συνεχίσαμε το ταξίδι μας.

Στα αριστερά βρισκόταν το ακρωτήριο του Κρουονερίου και μια μικρή εκκλησία αφιερωμένη στην Παναγία.

Μπροστά μας βρίσκονταν τα νησιά της Κεφαλονιάς, της Ιθάκης, οι αμυδροί λόφοι της Λευκάδας, οι Εχινάδες, μαζί με τα βουνά της Ηπείρου, της Ακαρνανίας, της Αιτωλίας και της Λοκρίδας.

Στα δεξιά ήταν η Αχαΐα, η Αρκαδία, οι πεδιάδες της Ηλείας και το ακρωτήριο Χελωνάτας, το δυτικότερο σημείο της Πελοποννήσου· τα σύγχρονα ερείπια του Castel-Tornesi ή Torneo, που αποκαλείται Χλεμούτσι (Klemoutzi) από τους Τούρκους, διακρίνονται πάνω στον λόφο που υψώνεται από τη θάλασσα.

Όχι μακριά από το ακρωτήριο πλεύσαμε πάνω από μια εκτεταμένη ρηχή περιοχή (ξέρα), την οποία θα έχω την ευκαιρία να αναφέρω πιο συγκεκριμένα στην περιγραφή μου για το Δουλίχιο.

Περάσαμε από ένα μικρό ακρωτήριο και ένα χωριό που ονομάζεται Κούρνια, το επίγειο του Τροπιτό, και αρκετούς απομονωμένους βράχους, ο μεγαλύτερος από τους οποίους ονομάζεται Καυκαλίδα και έχει μια μικρή εκκλησία πάνω του. Αυτοί είναι πιθανώς οι βράχοι που επισημαίνει ο Στράβων¹ απέναντι από το ακρωτήριο Χελωνάτα, στα όρια της Ηλείας· τους αποκαλεί νησιά βραχέα.

Στην ακτή, περίπου έξι μίλια βόρεια του Χελωνάτα, βρίσκονται τα ατελή ερείπια της Κυλλήνης, του ναυστάθμου² των Ηλείων, που τώρα ονομάζεται Chiarentza, Klarentza ή Glarentza (Γλαρέντζα)³, η οποία, ακόμη και στην εποχή του Στράβωνα, είχε περιοριστεί στο μέγεθος ενός μέτριου χωριού⁴.

Στους ενετικούς χάρτες αυτή η ακτή ονομάζεται γενικά Καλοσκοπή ή Belvedere· ονομάζεται επίσης έτσι από ορισμένους ταξιδιώτες, αλλά καμία από αυτές τις ονομασίες δεν είναι σε κοινή χρήση μεταξύ των κατοίκων, αν και η πόλη της Ήλιδας αποκαλείται μερικές φορές με το πρώτο όνομα.

Κατά τη διάρκεια της νύχτας περάσαμε μέσα από τον Κυλλήνιο κόλπο και κοντά στο ακρωτήριο του Αράξου, που ονομάζεται cape Para (Κάβο Παπάς). Στην αρχαιότητα χώριζε την επικράτεια της Ηλείας από εκείνη της Αχαΐας. Πλεύσαμε ανάμεσα στον κόλπο της Πάτρας και τις Εχινάδες και, νωρίς το πρωί της 12ης, ρίξαμε άγκυρα πέντε μίλια μακριά από την πόλη του Μεσολογγίου στην Αιτωλία· η απόσταση από τη Ζάκυνθο είναι πενήντα τρία μίλια.

1 Στράβων, Βιβλίο 8, σελίδα 338.

2 Θουκυδίδης, Βιβλίο 1, κεφάλαιο 30 (χρήση του όρου επίγειον για την Κυλλήνη): Στράβων, Βιβλίο 8, σελίδα 337.

3 Γεώργιος Σφραντζής, Πρωτοβεστιάριος, Βιβλίο 2, κεφάλαιο 3.

4 κόμη μέτρια

Αυτό το μέρος είναι λίγο περισσότερο από ένα μεγάλο χωριό. Είναι χτισμένο πάνω σε μια προεξοχή γης (λαιμό) κοντά στη θάλασσα, η οποία, σε αυτό το σημείο, είναι πολύ ρηχή για να επιτρέψει την προσέγγιση πλοίων. Μεταφερθήκαμε στην ακτή με μια μικρή βάρκα, ή πλοιάριον. Καθώς το νερό σε ορισμένα σημεία δεν είχε βάθος μεγαλύτερο από δύο πόδια, συχνά εξοκείλαμε· τότε ο βαρκάρης αναγκαζόταν να βγει έξω και να καταβάλει τη δύναμή του σπρώχνοντάς μας. Ο βυθός αποτελείται από λάσπη και φύκια και είναι σχεδόν στεγνός κατά τους καλοκαιρινούς μήνες.

Αυτές οι λιμνοθάλασσες, που εκτείνονται για αρκετά μίλια κατά μήκος της ακτής, ανάμεσα στον Αχελώο και τον Εύηνο, παράγουν μια εκπληκτική ποσότητα από τα εκλεκτότερα ψάρια, τα οποία παστώνονται και εξάγονται σε διάφορα μέρη της Ελλάδας. Επίσης, διεξάγεται ένα σημαντικό εμπόριο με το αυγοτάραχο, ή τα αυγά του λευκού κέφαλου, το οποίο θεωρείται μεγάλη λιχουδιά την περίοδο της νηστείας και πωλείται σε υψηλή τιμή.

Οι βάλτοι αφθονούν από μια μεγάλη ποικιλία άγριων πουλιών, από τα οποία οι Μεσολογιίτες αποκομίζουν σημαντικό κέρδος.

Από αυτό το μέρος η απόσταση είναι περίπου εννέα μίλια για την πόλη και το νησί του Αιτωλικού, σαράντα για την πόλη του Δραγαμέστρου, είκοσι επτά για την Ναύπακτο και δώδεκα για το χωριό Γαλατάς, κοντά στον Εύηνο.

Ο κ. Samuel Strani μου είχε δώσει μια επιστολή για έναν από τους προκρίτους Έλληνες του Μεσολογίου, ονομαζόμενο Παντελή Παλαμάρη⁵, από τον οποίο φιλοξενηθήκαμε με γενναιοδωρία και στον οποίο οφείλω τις περισσότερες από τις πληροφορίες μου σχετικά με τη σύγχρονη κατάσταση του μέρους. Επειδή όμως δεν ήθελα να δείξω απόλυτη εμπιστοσύνη στις δηλώσεις ή τις απόψεις οποιουδήποτε μεμονωμένου ατόμου, κατέφυγα στον δάσκαλο, ο οποίος θεωρείται άνθρωπος της μάθησης· και οι περιγραφές του συνέπιπταν τόσο πολύ με εκείνες του Παλαμάρη, που νομίζω ότι δεν υπάρχει λόγος αμφιβολίας για τις πληροφορίες που μετέδωσαν.

Ακολούθησα το ίδιο σχέδιο καθ' όλη τη διάρκεια του ταξιδιού μου, και συμβουλευόμενος και εξετάζοντας διασταυρωμένα αρκετά άτομα για το ίδιο θέμα, η αλήθεια γενικά αποκαλυπτόταν. Έκανα γνωριμία με έναν άλλο Έλληνα, ο οποίος μου παρουσιάστηκε ως σοφίστατος άνθρωπος, ένας εξαιρετικά μορφωμένος άνδρας. Όλη την ημέρα απήγγειλε στίχους από τον Τάσσο, τον Μεταστάσιο και άλλους Ιταλούς ποιητές· αλλά όταν του ζήτησα να επαναλάβει μερικούς στίχους από τον Όμηρο, εκπλάγηκα όταν ανακάλυψα ότι δεν είχε διαβάσει ποτέ τα έργα του ποιητή και δεν κατανοούσε την αρχαία γλώσσα.

Ο δάσκαλος, του οποίου το όνομα είναι Γρηγόριος Παλαμάς, είναι γνώστης της Ελληνικής, ή αρχαίας ελληνικής γλώσσας· και με έναν πομπώδη, σχολαστικό (πεδάντικο) τρόπο, παρέθεσε αρκετούς συγγραφείς, προφέροντας το ήτα και το ωμέγα γενικά βραχεία, και το έφιλον και το όμικρον μακρά. Πρόφερε τη λέξη Όμηρος ως τρεις βραχείες συλλαβές· και αντιμετώπισε με τη μέγιστη περιφρόνηση τον δικό μου βάρβαρο και προσωδιακό τρόπο προφοράς, αποκαλώντας τον «βόρεια Κακοφωνία».

⁵ Αυτό είναι ένα χριστιανικό όνομα, αλλά πολύ παλαιότερης χρονολογίας από τη δική μας εποχή. Υπήρχε ένας πρώιμος βασιλιάς της Πίσας στην Ηλεία με αυτό το όνομα, και ένας ηγεμόνας της Αιτωλίας.

Οι σύγχρονοι Έλληνες καθιστούν μακρά εκείνα τα γράμματα και τις συλλαβές πάνω στις οποίες πέφτει ο τόνος. Υπάρχουν πράγματι παραδείγματα αρχαίων που έκαναν το ίδιο πράγμα, και που πρόφεραν το έφιλον μακρό, λόγω του τόνου. Ο Στράβων λέει ότι η πόλη Μιδέα στην Αργολίδα προφέρεται όπως η Τεγέα, με τον τόνο στη μεσαία συλλαβή. Η πόλη Μίδεια στη Βοιωτία προφέρεται διαφορετικά, έχοντας τον τόνο στην πρώτη συλλαβή.

Ο Παλαμάς και η οικογένειά του έχουν κατά κάποιον τρόπο μονοπωλήσει τη μάθηση αυτής της χώρας για αρκετά χρόνια. Ο πατέρας του, Παναγιώτης, είχε τη σχολή πριν από αυτόν, και μερικοί από τους πιο πλούσιους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης έστελναν τους γιους τους για να εκπαιδευτούν από αυτόν. Ο αδελφός του Γρηγορίου είναι επίσης άνθρωπος της μάθησης και είναι επί του παρόντος ο αρχιδιδάσκαλος στην Αθήνα.

Αφότου έφυγα από την Ελλάδα, μετάνιωσα που δεν παρατήρησα τη μέθοδο εκπαίδευσης σε εκείνη τη χώρα. Σύμφωνα με τον Guillatier [Γκιγιετιέρ]⁶, ο οποίος ταξίδεψε το 1669, το σύστημα της αλληλοδιδασκτικής εκπαίδευσης που εμείς ονομάζουμε Lancasterian (Λανκαστεριανό), και το οποίο μόλις τα τελευταία χρόνια υιοθετήθηκε στην Αγγλία, εφαρμόζοταν στην Αθήνα κατά την περίοδο του ταξιδιού εκείνου του περιηγητή. Καθώς το γεγονός είναι ενδιαφέρον και ελάχιστα γνωστό, θεώρησα απαραίτητο να παραθέσω την περιγραφή του αυτούσια:

«Βρήκαμε περίπου τριάντα νεαρά αγόρια να κάθονται σε πάγκους και τον δάσκαλό τους επικεφαλής να τους μαθαίνει ανάγνωση κ.λπ. η μέθοδός του ήταν όμορφη και πολύ ανώτερη από τη δική μας. Ο δάσκαλος έβαζε ολόκληρες τις τάξεις να διαβάζουν ταυτόχρονα χωρίς σύγχυση, με κάθε μαθητή να είναι υποχρεωμένος να προσέχει τι διαβάζει ο διπλανός του. Είχαν όλοι τους τον ίδιο συγγραφέα στα χέρια τους· και για παράδειγμα, αν είχε τριάντα μαθητές, επέλεγε ένα συνεχές κείμενο και τους έδινε μόνο τριάντα λέξεις για ανάγνωση· το πρώτο αγόρι διάβαζε την πρώτη λέξη, το δεύτερο αγόρι τη δεύτερη λέξη, το τρίτο αγόρι την τρίτη, και ούτω καθεξής. Αν διάβαζαν στρωτά και σωστά, τους έδινε άλλες τριάντα λέξεις· αλλά αν κάποιο από τα αγόρια έκανε λάθος ή ήταν ατελές, διορθωνόταν από τον επόμενο, ο οποίος ήταν πάντα πολύ ακριβής στην παρατήρησή του, και εκείνος με τη σειρά του τον επόμενο, μέχρι να διαβαστεί ολόκληρος ο αριθμός των λέξεων.

Έτσι, καθώς και οι τριάντα μαθητές караδοκούσαν και ήταν έτοιμοι να εκμεταλλευτούν οποιοδήποτε σφάλμα του γείτονά τους, ωθούμενοι από τη φιλοδοξία να θεωρηθούν οι καλύτεροι μαθητές, το μάθημα του καθενός ήταν μάθημα όλων, και ευτυχισμένος ήταν εκείνος που μπορούσε να το πει καλύτερα. Για να εμποδιστεί οποιοσδήποτε μαθητής να παρακάμψει αυτή τη σειρά προετοιμάζοντας μόνο μία συγκεκριμένη λέξη, οι θέσεις τους άλλαζαν, και αυτός που σε μια ανάγνωση ήταν στην πρώτη θέση, μεταφερόταν σε αρκετή απόσταση στην επόμενη. Έτσι, ένα μάθημα ήταν αρκετό για μια ολόκληρη τάξη, όσο πολυάριθμη κι αν ήταν· και, το οποίο ήταν πολύ βολικό για τον δάσκαλο, τα αγόρια δεν αναγκάζονταν να πηγαίνουν σε αυτόν το ένα μετά το άλλο, διότι ο καθένας ήταν δάσκαλος για τον γείτονά του».

6 Athens, ancient and modern, p. 220. English transl. London, 1676. (Παραπομπή στο έργο του Guillet de Saint-Georges, το οποίο ο Dodwell αναφέρει ως Guillatier).

Το Μεσολόγγι, το οποίο περιλαμβάνει περίπου οκτακόσια σπίτια, χωρίζεται από τα βουνά της Αιτωλίας από μια πλούσια αλλά κακώς καλλιεργημένη πεδιάδα, πλάτους περίπου τεσσάρων μιλίων και μήκους δεκαοκτώ. Βρίσκεται ανάμεσα στον Αχελώο και τον Εύηνο, έξι μίλια από τον πρώτο και δώδεκα από τον δεύτερο σε ευθεία γραμμή· είναι όμως πολύ μακρύτερα μέσω των δρόμων, λόγω των ενδιάμεσων βάλτων. Αυτό το μέρος, με όλη τη γύρω περιοχή, έχει πέσει υπό την άμεση τυραννία του Πασά των Ιωαννίνων [Αλή Πασά], ο οποίος ασκεί κυρίαρχη εξουσία πάνω του και απομυζά τους πόρους των εργατικών κατοίκων.

Το κυρίαρχο πάθος του Αλή είναι η απεριόριστη πλεονεξία, την οποία ικανοποιεί με τον πιο συνοπτικό και παράνομο τρόπο· και οι υπήκοοί του συχνά περιέρχονται σε μεγάλες δυσκολίες προκειμένου να συμμορφωθούν με τις αυθαίρετες απαιτήσεις του. Κατά την άφιξή μας, βρήκαμε τους κατοίκους να συνέρχονται μόλις από έναν σημαντικό συναγερμό, λόγω του ότι ο Πασάς είχε απαιτήσει από αυτούς ένα μεγαλύτερο ποσό από ό,τι μπορούσαν να συγκεντρώσουν εκείνη τη στιγμή· και καθώς ήταν πολύ αργοί για την ανυπόμονη βιασύνη του Τούρκου, εκείνος τους έστειλε έναν αγγελιαφόρο, ζητώντας μια επίσκεψη στην πρωτεύουσά του [τα Ιωάννινα] από ορισμένους από τους προκρίτους της πόλης· οι οποίοι, φοβούμενοι τις συνέπειες της οργής του, πήραν μαζί τους, εκτός από το ποσό που είχε ζητηθεί προηγουμένως, και ένα δώρο όσο το δυνατόν πιο γενναϊόδωρο επέτρεπαν οι περιστάσεις τους.

Ο Πασάς, κατά συνέπεια, τους επεφύλαξε ευνοϊκή υποδοχή και υποσχέθηκε να περιθάλπει και να προστατεύσει τους πιστούς του υποτελείς· οι οποίοι από την πλευρά τους ορκίστηκαν αδιατάρακτη προσκόλληση στον ηγέτη τους, ενώ καμιά πλευρά, όπως ήταν σαφώς κατανοητό μεταξύ τους, δεν σκόπευε να τηρήσει την υπόσχεσή της περισσότερο από όσο εξυπηρετούσε τα συμφέροντά της.

Σε όλα τα μέρη της Τουρκίας, εκτός από το Χαράτσι, ή κεφαλικό φόρο, τον οποίο πληρώνουν όλοι οι Οθωμανοί υπήκοοι εκτός από τους Τούρκους, υπόκεινται και σε αβανιές, ή επιβολές επί της περιουσίας, τις οποίες κάθε άπιστος υπήκοος πρέπει να πληρώνει ανάλογα με τα μέσα του· και αυτό εισπράττεται όσο συχνά απαιτούν οι ανάγκες ή το καπρίτσιο του Πασά· αλλά υποτίθεται πάντα ότι γίνεται για έκτακτες περιστάσεις, όπως η άμυνα ή η βελτίωση της χώρας, ο πόλεμος με έναν γειτονικό Πασά, ή οποιοσδήποτε άλλος εύλογος λόγος μπορεί να προβληθεί.

Οι Έλληνες πράκτορες και οι υποπρόξενοι⁷ ξένων εθνών εξαιρούνται μόνοι αυτοί από αυτή την αυθαίρετη εισφορά· οι άλλοι μάταια επικαλούνται φτώχεια και αδυναμία· η εναλλακτική είναι «χρήματα ή ξυλοδαρμός». Οι Μεσολογγίτες, ωστόσο, τυγχάνουν καλύτερης μεταχείρισης από τους υπηκόους του Πασά στα περισσότερα άλλα μέρη των κτήσεών του· έχουν λίγους Τούρκους ανάμεσά τους, ο αέρας είναι καλός και ζουν μέχρι τα βαθιά γεράματα. Επαινούν τη δικαιοσύνη του Καδή τους και λυπούνται για τον Βοεβόδα τους, ο οποίος, αφού τους κυβέρνησε για δέκα χρόνια, αντικαταστάθηκε πρόσφατα από άλλον.

7 Ένας Τούρκος υπήκοος μπορεί να κατέχει μόνο μια πρακτορεία ή υποπροξενείο για μια ξένη δύναμη, το οποίο, αν και τον απαλλάσσει από τις έκτακτες εισφορές, δεν τον απαλλάσσει από τον κεφαλικό φόρο.

Οι έμποροι τους είναι εργατικοί και εφοδιάζονται με είδη εξαγωγής από την εύφορη πεδιάδα τους και τις παραγωγικές λιμνοθάλασσες. Έχουν δώδεκα μεγάλα εμπορικά πλοία με τρία κατάρτια, που κάνουν εμπόριο με τη Δύση, και τριάντα μικρότερα με δύο κατάρτια, που διεξάγουν το εμπόριό τους με τα Ιόνια νησιά. Το κύριο εμπόριό τους είναι με τη Σικελία, τη Γένοβα και το Λιβόρνο· οι εξαγωγές τους είναι λάδι, σταφίδα, σιτάρι, μαλλί, βαμβάκι, ρύζι, λινάρι, παστά ψάρια, βελανίδια και αλάτι.

Το βελάνι ή βελανίδι είναι η Βελανιδιά⁸ ή Esculus· το βελανίδι έχει έναν μεγάλο κάλυκα, ο οποίος χρησιμοποιείται στη βαφή και τη βυρσοδεφία δέρματος. Αυτό της Αιτωλίας είναι μικρότερο αλλά καλύτερο από εκείνο της Πελοποννήσου και ονομάζεται Καμάθα. Πωλείται με τη μονάδα *milliara grossa*, ένα μέτρο ισοδύναμο με τριακόσιες εβδομήντα πέντε οκάδες, ή χίλιες ενετικές λίρες⁹, η οποία στο Μεσολόγγι αξίζει πενήντα τουρκικά γρόσια· το μεγάλο βελανίδι πωλείται για σαράντα. Στέλνεται στην Αγγλία και την Πορτογαλία· είδαμε ένα δανέζικο πλοίο στο λιμάνι να φορτώνει για την πρώτη. Η καταπιεστική κυβέρνηση του Πασά, ωστόσο, έχει μειώσει σημαντικά το εμπόριό τους και, από τότε που ήμουν στο Μεσολόγγι, μαθαίνω ότι ο αριθμός των πλοίων τους έχει μειωθεί στο μισό. Τα τελωνεία αυτού του μέρους και του Ανατολικού αγοράζονται μερικές φορές από τον Βοεβόδα από κερδοσκόπους για 30.000 τουρκικά γρόσια το χρόνο.

Υπάρχουν εδώ πέντε μικρές ελληνικές εκκλησίες, οι οποίες υπάγονται στη δικαιοδοσία του Αρχιεπισκόπου Άρτης, του οποίου τον τίτλο παραθέτω πλήρη, προκειμένου να δείξω το εύρος των εύηχων επιθέτων που πάντα προτιμούσαν οι Έλληνες. Ακολουθεί η συλλογή των τίτλων του και ο ευφημισμός του, ή έπαινος, που φάλλεται στις εκκλησίες της επισκοπής του:

Πορφυρίου¹⁰ του πανιερωτάτου και θεοπροβλήτου μητροπολίτου της αγιωτάτης μητροπόλεως Ναυπάκτου και Άρτης υπερτίμου και εξάρχου Νικοπόλεως και πάσης Αιτωλίας ημών δε αυθέντου και δεσπότη πολλά τα έτη.

Περιοδεύει στην επισκοπή του μία φορά το χρόνο για να εισπράξει τα χρήματά του· είναι άνθρωπος με κάποια μόρφωση και ευνοούμενος του Αλή Πασά. Οι Τούρκοι του Μεσολογγίου έχουν μόνο ένα μικρό τζαμί, με έναν μιναρέ. Mesged είναι η αραβική λέξη για τον ναό των Μουσουλμάνων ή Μουσλίμ, αλλιώς ονομαζόμενο Mesgīda, Masgiad ή Mesquita, την οποία οι Φράγχοι έχουν παραμορφώσει στη λέξη mosque (τζαμί)· το οποίο γενικότερα αποκαλείται Giami ή Djeamy από τους Τούρκους.

Ο menar, menareh, menaret ή μιναρές, είναι ο στρογγυλός πύργος που περιέχει μια ελικοειδή σκάλα που οδηγεί στο schursé, ή εξώστη, από τον οποίο ο Μουεζίνης (Muezzinn ή El Mudden) ψάλλει το ezann, ή πρόσκληση για προσευχή, η οποία γίνεται πέντε φορές το εικοσιτετράωρο – μία ώρα πριν την αυγή, μετά στην ανατολή του ηλίου, το μεσημέρι, στις τρεις και στη δύση του ηλίου.

8 αιγίλωψ, Θεόφραστος, Περί Φυτών Ιστορίας.

9 2.220 από αυτές τις λίρες αποτελούν έναν αγγλικό τόνο.

10 Το αρχιεπισκοπικό του όνομα.

Μερικά από τα αυτοκρατορικά τζαμιά στην Κωνσταντινούπολη έχουν έξι μιναρέδες· ο καθένας από τους οποίους έχει τρεις εξώστες· το σώμα του μιναρέ είναι ραβδωτό· είναι πάντα βαμμένο λευκό· και κάτω από τον εξώστη υπάρχουν ανάγλυφα διακοσμητικά βαμμένα κόκκινα ή μπλε. Η κορυφή του μιναρέ καταλήγει σε μια αιχμή καλυμμένη με επιχρυσωμένο μόλυβδο, στην κορυφή της οποίας βρίσκεται η ημισέληνος – το έμβλημα της άγνοιας! Το σώμα του τζαμιού είναι διακοσμημένο με στοές, πλούσια μάρμαρα, χαλιά και σιντριβάνια, και καταλήγει σε έναν τρούλο χαμηλής αλλά τολμηρής και κομψής μορφής. Τα μικρότερα τζαμιά, όπως αυτό του Μεσολογγίου, είναι απλά και χωρίς στολίδια, και έχουν μυτερή στέγη αντί για τρούλο, έναν απλό μινάρε με έναν εξώστη, χωρίς βάψιμο, επιχρύσωση ή στολίδια οποιουδήποτε είδους. Τα τζαμιά είναι εξαιρετικά κομψά, οι μιναρέδες και οι θόλοι σχηματίζουν μια εντυπωσιακή αντίθεση.

Οι γυναίκες του Μεσολογγίου έχουν μια ιδιαίτερα πλούσια ενδυμασία· το μακρύ εξωτερικό τους ένδυμα είναι κάποιου ζωηρού χρώματος· γενικά κόκκινο, πορφυρό, μπλε ή κίτρινο· ένα χρωματιστό σάλι είναι δεμένο γύρω από το κεφάλι, με μια από τις άκρες να κρέμεται στην πλάτη.

Στις 13 (Φεβρουαρίου) ξεκινήσαμε έφιπποι για να επισκεφθούμε τα ερείπια μιας αρχαίας πόλης, που βρίσκεται περίπου τέσσερα μίλια βόρεια αυτού του μέρους. Ο Παλαμάρης μας συμβούλεψε να πάρουμε μαζί μας μερικούς ένοπλους άνδρες, καθώς οι δρόμοι που έπρεπε να περάσουμε μερικές φορές μαστίζονταν από ληστές· διότι οι Αιτωλοί της παρούσας εποχής δεν είναι πολύ καλύτεροι από εκείνους της εποχής του Πολυβίου, ο οποίος λέει ότι δεν τηρούσαν ούτε τους νόμους της ειρήνης ούτε του πολέμου, αλλά ληστεύοντας φίλους και εχθρούς, ήταν εξ ολοκλήρου αφοσιωμένοι στη λεηλασία. Ο Θουκυδίδης δεν δίνει πολύ καλύτερο χαρακτήρα σε αυτούς τους πολεμοχαρείς ληστές, και ο Λίβιος τους αποκαλεί ανήσυχο, ματαιόδοξο και αγάριστο λαό.

Ο δρόμος μας οδηγούσε μέσα από μια πεδιάδα γεμάτη ελιές, σιτάρι, χαμηλά αμπέλια και βοσκοτόπια· περάσαμε κοντά από μια γραφική εκκλησία· και φτάνοντας στους πρόποδες του λόφου πάνω στον οποίο βρίσκονται τα ερείπια, πολύ απερίσκεπτα αφήσαμε τα άλογά μας και είχαμε μια κουραστική πεζοπορία μισής ώρας πριν φτάσουμε στα τείχη· και τότε μας πρόλαβε μια τρομερή καταιγίδα και αναγκαστήκαμε να καταφύγουμε σε μια καλύβα βοσκού. Όταν ο καιρός τελικά καθάρισε, μπορέσαμε να εξετάσουμε αυτά τα ενδιαφέροντα λείψανα, τα οποία είναι μερικά από τα πιο τέλεια στην Ελλάδα.

Όταν φτάσαμε στην κορυφή του λόφου, εντυπωσιαστήκαμε βαθιά από τη θέα που ξετυλίχθηκε. Τα χαρακτηριστικά της είναι πραγματικά όμορφα· και τα αντικείμενα πλούσια σε κλασικό ενδιαφέρον. Προς τα ανατολικά φαίνεται το υψηλό και βραχώδες όρος Χαλκίδα (Βαράσοβα), που υψώνεται απότομα από τη θάλασσα και κλείνει τη θέα του Κορινθιακού κόλπου· στην απέναντι πλευρά του οποίου διακρίνονται η πόλη της Πάτρας και τα βουνά της Αχαΐας.

Πιο νότια βρίσκονται οι χαμηλοί λόφοι της Ηλείας, πάνω από τους οποίους υψώνονται οι ψηλότερες κορυφές του αρκαδικού Ωλενού. Το ακρωτήριο του Αράξου εκτείνεται μακριά μέσα στη θάλασσα· και οι θέσεις της Δύμης, των Φαρών και της Κυλλήνης είναι διακριτές. Η Πελοπόννησος τερματίζεται από το ακρωτήριο Χελωνάτας.

Προς τον βορρά διακρίνονται τα νησιά της Ζακύνθου και της Κεφαλονιάς· και πιο δυτικά η Ιθάκη και οι Εχινάδες. Κάτω από το βλέμμα βρίσκεται η πόλη του Μεσολογίου· και περίπου εννέα μίλια προς τα ανατολικά, ο Εύηνος, που ρέει μέσα από μια πλούσια και ποικίλη πεδιάδα, διάσπαρτη με χωριά. Στην αντίθετη κατεύθυνση βρίσκεται ο ελικοειδής Αχελώος, που χωρίζει την αιτωλική από την ακαρνανική πεδιάδα, κατάσπαρτος με πολλούς απομονωμένους λόφους· οι οποίοι πιθανότατα κάποτε ήταν νησιά κοντά στις εκβολές αυτού του ποταμού. Τα κυριότερα χωριά κοντά στις εκβολές του Αχελώου είναι το Εννεαχώρι (Νεοχώρι), η Κατοχή και η Μαγούλα.

Οι λόφοι που οριοθετούν την αιτωλική πεδιάδα προς τον βορρά, εμποδίζουν τη θέα προς τα άσημα έθνη ή φυλές των Αγραίων, των Αμφιλόχων, των Αθαμάνων, των Βωμιέων, των Καλλιέων, των Αποδοτών, των Δολόπων, των Περραιβών, των Αινιάνων, των Ευρυτάνων και των Οφιέων, μικρές περιοχές, των οποίων η ιστορία δίνεται ατελώς από τους αρχαίους, σπάνια επισκέπτονται και καθόλου δεν έχουν εξακριβωθεί από τους σύγχρονους. Αυτή η χώρα ήταν περιορισμένη, τραχεία και ορεινή· και οι κάτοικοι σκληραγωγημένοι, πολεμοχαρείς και άρπαγες.

Με διαβεβαίωσαν δύο παρατηρητικοί και λόγιοι ταξιδιώτες¹¹, -πιστεύω μάλιστα οι μόνοι που έχουν επισκεφθεί αυτές τις περιοχές λεπτομερώς- ότι αυτή η ορεινή έκταση περιέχει τα λείψανα πολλών μικρών τειχισμένων πόλεων και τα ερείπια ορισμένων θεάτρων, αλλά κανένα ίχνος ναών. Ο Θουκυδίδης ισχυρίζεται ότι ορισμένες από αυτές τις φυλές τρέφονταν με ωμό κρέας¹².

Τα ερείπια της πόλης κοντά στο Μεσολόγι ονομάζονται «της Κυρίας Ειρήνης το Κάστρο» (Saint Eirene's castle): υπάρχουν αρκετά άλλα μέρη στην Ελλάδα που ονομάστηκαν από αυτή την Αγία, η οποία ήταν Θεσσαλονικιά και μαρτύρησε επί αυτοκράτορα Διοκλητιανού.

Οι ντόπιοι εδώ έχουν την ιδέα ότι τρία μεγάλα σεντούκια είναι κρυμμένα ανάμεσα στα ερείπια· τα δύο περιέχουν χρυσό και το τρίτο φίδια, που φυλάνε τον θησαυρό μέρα και νύχτα.

Τα τείχη της πόλης φαίνεται να μην ξεπερνούν τα δύο μίλια σε περίμετρο, εκτεινόμενα γύρω από την κορυφή ενός απότομου και επιμήκους λόφου, με την Ακρόπολη στο δυτικό άκρο. Είχε δύο πύλες, μία που έβλεπε προς τον βορρά και την άλλη προς την ανατολή· η πρώτη παραμένει ανέπαφη· η άλλη είναι χωρίς το ανώφλι της, το οποίο διακρίνεται ανάμεσα στα ερείπια.

Το γενικό πάχος των τειχών είναι οκτώ πόδια· αποτελούνται από μεγάλους και καλά ενωμένους λίθους, ορισμένοι από τους οποίους έχουν μήκος εννέα πόδια. Το εσωτερικό του τείχους είναι γεμισμένο με μικρότερες πέτρες και μπάζα, που σχηματίζουν μια μάζα ανθεκτικής και αντιστατικής ποιότητας. Αυτό είναι το έμπλεκτον του Βιτρούβιου¹³, το οποίο λέει ότι οι Έλληνες δεν χρησιμοποιούσαν· κάνει όμως λάθος, καθώς το έχω δει σε τείχη υψηλής αρχαιότητας, αν και τα ελληνικά τείχη είναι συχνά μια συμπαγής μάζα μεγάλων λίθων.

11 Colonel Leake and Mons. Pouqueville.

12 Θουκυδίδης, Βιβλίο 3, κεφ. 94.

13 Βιτρούβιος, Περί Αρχιτεκτονικής, Βιβλίο 2, κεφάλαιο 8.

Οι λίθοι είναι γενικά τετράπλευροι, αλλά λίγοι από αυτούς είναι ορθογώνιοι· μερικές φορές είναι ισόπλευροι, αλλά συχνότερα επιμήκεις ρομβοειδείς. Η γενική διάταξη των στρώσεων είναι οριζόντια· αλλά το πάχος τους ποικίλλει τόσο πολύ, που σε ορισμένα σημεία μία στρώση είναι τόσο πλατιά όσο οι τρεις παρακείμενες· οι γωνιακές ανωμαλίες γεμίζονται με μικρότερες πέτρες.

Υπήρξα ιδιαίτερα λεπτομερής στην περιγραφή των τειχών αυτής της πόλης, επειδή παρέχουν μερικά από τα καλύτερα δείγματα αυτού του ανώμαλου ρυθμού. Αλλά για να μην κουράσω την προσοχή του αναγνώστη με λεπτομέρειες σχετικά με τα τείχη των πολλών αρχαίων πόλεων που θα έχω την ευκαιρία να αναφέρω, έχω παραθέσει στο Παράρτημα δείγματα των τεσσάρων κύριων ρυθμών κατασκευής, από τους ηρωικούς χρόνους έως την εποχή του Αλεξάνδρου.

Τα τείχη της Ακρόπολης έχουν την εμφάνιση μεγαλύτερης αρχαιότητας από εκείνα που βρίσκονται χαμηλότερα· τμήματά τους έχουν προφανώς καταστραφεί και ξαναχτιστεί.

Προστατεύονται από ισαπέχοντες τετράγωνους πύργους, οι οποίοι εκτείνονται γύρω από όλη την πόλη· ο πάνω όροφος έχει πέσει, αλλά το κάτω μέρος διατηρείται καλά και τα σκαλοπάτια που οδηγούν στις εισόδους παραμένουν ακόμα.

Στη νότια πλευρά της πόλης, κοντά στα τείχη, βρίσκονται τα ερείπια του μικρότερου θεάτρου στην Ελλάδα: αρκετά από τα εδώλια (καθίσματα) είναι τέλεια, και τα πλευρικά τείχη είναι σε λιγότερο αρχαίο ρυθμό από εκείνα της πόλης, όντας σχεδόν κανονικά. Η σκηνή είναι καλυμμένη με μεγάλους λίθους και κατάφυτη από σχίνους.

Σχεδόν στο κέντρο της πόλης υπάρχει ένας επίπεδος επιμήκης χώρος πάνω στο βράχο, στον οποίο υπάρχουν μερικά όμορφα θεμέλια σε εξαιρετική κατάσταση, και αρκετές τετράγωνες βάσεις με απλά κυμάτια που εκτείνονται γύρω του· πάνω στις οποίες υπήρχαν πιθανώς παραστάδες ή τετράγωνοι πεσσοί που στήριζαν μια στοά· αυτή πρέπει να ήταν η Αγορά.

Κοντά σε αυτό υπάρχει ένα ημικυκλικό θεμέλιο, διαμέτρου μόνο δέκα ποδιών. Φαίνεται ότι το νερό της πόλης φυλασσόταν σε μεγάλες δεξαμενές, καθώς δεν υπάρχει πηγή μέσα ή κοντά σε αυτήν. Όχι μακριά από το θέατρο βρίσκεται μια μεγάλη δεξαμενή ιδιόμορφης κατασκευής, χτισμένη πιθανώς για αυτόν τον σκοπό ή για σιταποθήκη. Είναι ένας τετράπλευρος θάλαμος, λαξευμένος κάθετα μέσα στο βράχο· κατά πλάτος αυτού του θαλάμου υπάρχουν τέσσερις παράλληλοι τοίχοι, που φτάνουν μέχρι την επιφάνεια του βράχου· τα ενδιάμεσα διαστήματα φαίνεται να είχαν στεγαστεί με μακριές επίπεδες πέτρες.

Οι λίθοι που αποτελούν αυτό το περίεργο οικοδόμημα είναι πολύ μικρότεροι από εκείνους στα τείχη της πόλης· και οι λίγες ανωμαλίες στις μορφές τους προφανώς δεν είναι συστηματικές· είναι καλά ενωμένοι, αλλά η εξωτερική επιφάνεια είναι αδρή ή τραχεία.

Σε καθέναν από αυτούς τους τοίχους υπάρχουν τρία ανοίγματα ή πυλώνες, άνισων διαστάσεων, πυραμιδοειδούς μορφής, που καταλήγουν στην κορυφή σε οξεία γωνία. Υπάρχουν πύλες αυτής της μορφής στις Μυκήνες, την Τίρυνθα και σε ορισμένες από τις ελληνικές πόλεις στην Ιταλία. Ο Savary αναφέρει μία του ίδιου είδους στο νησί Φίλαι στην Αίγυπτο.

Η πύλη της πόλης που βλέπει προς τον βορρά είναι ανέπαφη· καλύπτεται από ένα επίπεδο επιστύλιο και στενεύει σταδιακά από τη βάση προς την κορυφή, όπως όλες οι ελληνικές θύρες και παράθυρα¹⁴, και όπως ορισμένα ρωμαϊκής κατασκευής¹⁵. Αυτή είναι μια μορφή που φαίνεται να προέρχεται από την Αίγυπτο, της οποίας υπάρχουν ακόμη πολυάριθμα παραδείγματα· το ίδιο παρατηρείται και στον Ιλιακός Πίνακας στο Καπιτώλιο.

Προς την Ακρόπολη υπάρχει ένας θάλαμος, λαξευμένος μέσα στον βράχο και επενδυμένος με λίθους σχεδόν κανονικού σχήματος, πάνω στους οποίους υπάρχουν ορισμένα κατάλοιπα σκληρού κονιάματος. Οι διαστάσεις αυτού του θαλάμου είναι είκοσι πέντε επί είκοσι ένα πόδια, και το βάθος περίπου έξι πόδια: επτά σκαλοπάτια οδηγούν κάτω σε αυτόν. Ήταν πιθανώς λουτρό ή δεξαμενή, καθώς το κονίαμα αποδεικνύει ότι είχε κατασκευαστεί για να συγκρατεί νερό.

Ανάμεσα στα ερείπια της πόλης υπάρχουν αρκετοί σωροί από χονδροειδή κεραμίδια και θραύσματα αγγείων από οπτή γη· αλλά ούτε το παραμικρό κομμάτι μάρμαρου, επιγραφές ή αρχιτεκτονικά στολίδια, εκτός από τις βάσεις στην Αγορά. Το αρχαίο της όνομα είναι, ως εκ τούτου, εξαιρετικά αμφίβολο: οι λόγιοι του Μεσολογγίου επιμένουν ότι πρόκειται για την Καλυδώνα· και ένιωσαν θυμό και απογοήτευση όταν τους απέδειξα ότι η Καλυδώνα βρισκόταν αρκετά μίλια μακριά από αυτό το σημείο, στις όχθες του Εύηνου.

Ο Πausanίας ελάχιστα αναφέρει την Αιτωλία· και ο Στράβων είναι λιγότερο λεπτομερής στην περιγραφή των τοποθεσιών από ό,τι θα επιθυμούσε κανείς· κάνει ωστόσο ορισμένες παρατηρήσεις για την ακτή μεταξύ των δύο ποταμών, οι οποίες μπορεί να χρησιμεύσουν για τη διαλεύκανση του θέματος. Αφού περιέγραψε την Ακαρνανία και τον Αχελώο, λέει¹⁶: «Μετά έρχεται ο βάλτος των Οινιαδών, που ονομάζεται Μελίτη, μήκους τριάντα σταδίων και πλάτους είκοσι: μετά ένας άλλος που ονομάζεται Κυνία, με διπλάσιο μήκος και πλάτος από τον προηγούμενο· και μετά ένας τρίτος με το όνομα Υρία, πολύ μικρότερος από την Κυνία, που ενώνεται με τη θάλασσα· οι άλλοι απέχουν μισό στάδιο από αυτήν».

Ο βάλτος Μελίτη είναι πιθανόν ένας κόλπος της θάλασσας, που βρέχει τη βάση του λόφου πάνω στον οποίο βρίσκονται τα προαναφερθέντα ερείπια. Σχεδόν στη μέση του βρίσκεται το χαμηλό νησί και η πόλη του Ανατολικού (Νατολικό), που έδωσε επίσης το όνομά του στον βάλτο: έχει την εμφάνιση λίμνης και περιβάλλεται από λόφους από όλες τις πλευρές, εκτός από το στόμιό του, το οποίο φαίνεται να σχηματίστηκε από εισβολή της θάλασσας, με την οποία ο Sir W. Gell¹⁷ εσφαλμένα λέει ότι δεν έχει επικοινωνία.

Η Υρία πιθανώς έχει επίσης ενώσει τα νερά της με τη θάλασσα· διότι οι βάλτοι που εκτείνονται κατά μήκος της αιτωλικής ακτής, και ολόκληρη η χώρα μεταξύ των δύο ποταμών, έχουν προφανώς υποστεί τις μεγαλύτερες αλλαγές, λόγω της πρόσχωσης γης στις εκβολές τους και της ανάλογης καταπάτησης της θάλασσας στην ενδιάμεση πεδιάδα.

14 Όπως στο Ερέχθειο στην Αθήνα.

15 Ένα κυκλικό κτίριο στο Τίβολι, που ονομάζεται Ναός της Σίβυλλας.

16 Στράβων, Βιβλίο 10, σελ. 459.

17 Sir William Gell, Περιήγηση στην Ιθάκη.

Αν λοιπόν ο βάλτος του Ανατολικού είναι η Μελίτη του Στράβωνα, η αρχαία πόλη κοντά του μπορεί να είναι οι Οινιάδες, που ανήκαν σε διαφορετικές περιόδους στους Ακαρνάνες και τους Αιτωλούς. Ο Λίβιος¹⁸ λέει ότι ο Λαίβινος τους πήρε από τους πρώτους και τους έδωσε στους δεύτερους. Στο ίδιο απόσπασμα, ο ιστορικός αναφέρει τη Νάξο, η οποία είναι η Νάσος ή Νήσος του Πολυβίου¹⁹.

Ο Θουκυδίδης²⁰ και ο Στέφανος αναφέρουν τους Οινιάδες ως πόλη στην Ακαρνανία· ο τελευταίος λέει ότι ονομαζόταν επίσης Ερυσίχη. Ο Στράβων²¹ αναφέρει πρώτα τους Οινιάδες· μετά τον Αχελώο· και μετά τον βάλτο των Οινιαδών· σαν ο βάλτος και η πόλη να βρίσκονταν σε διαφορετικές πλευρές του ποταμού.

Ο Πολύβιος²², αφού εξιστορεί το πέρασμα του Φιλίππου πάνω από τον Αχελώο στην Αιτωλία, αναφέρει τις πόλεις Θέρμον, Στράτος, Θεστία, Αγρίνιον, Κωνώπη, Λυσιμαχία, Τρικόνιον, Φοίταιον και Μέταπα: μιλά με εγκωμιαστικά σχόλια για τη δύναμη και τα πλούτη του Θέρμου· το οποίο θεωρούνταν ως η ακρόπολη όλης της Αιτωλίας και είχε έναν ναό που περιείχε δύο χιλιάδες αγάλματα. Στη συνέχεια αναφέρει την πόλη Άκραι και ένα χωριό που ονομάζεται Παμφία.

Η περιγραφή του για τους Οινιάδες συμφωνεί σε ορισμένα σημεία με την τοποθεσία των εν λόγω ερειπίων. Λέει ότι βρίσκεται στην ακτή, κοντά στο στόμιο του Κορινθιακού κόλπου, στο έσχατο σημείο των ορίων που χωρίζουν την Ακαρνανία και την Αιτωλία.

Ο Πausανίας²³ μας λέει ότι οι Μεσσήνιοι, μετά τον τρίτο πόλεμο, όταν είχαν στην κατοχή τους τη Ναύπακτο, πολιόρκησαν και πήραν τους Οινιάδες· οι Ακαρνάνες τελικά τους ανακατέλαβαν και οι Μεσσήνιοι επέστρεψαν μέσω της Αιτωλίας στη Ναύπακτο.

Αν και ο Πausανίας τοποθετεί την πόλη στην Ακαρνανία, είναι πιθανό οι Μεσσήνιοι να είχαν αντιμετωπίσει δυσκολίες και αντίσταση διασχίζοντας τον Αχελώο, πράγμα που θα έπρεπε να είχαν κάνει αν βρισκόταν στην πλευρά της Ακαρνανίας· και σε αυτή την περίπτωση, θα είχε επισημανθεί από τον ιστορικό: η σιωπή του στο θέμα αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει στην υπόθεση ότι οι Οινιάδες βρίσκονταν στην ανατολική και όχι στη δυτική πλευρά του ποταμού.

Ο Κυριάκος ο Αγκωνίτης λέει ότι στην εποχή του (1436) οι Οινιάδες ονομάζονταν Τρίκαρδον: αναφέρει ένα θέατρο, δύο ακροπόλεις και πολυγωνικά τείχη. Πληροφορούμαι ότι υπάρχουν κάποια ερείπια που ανταποκρίνονται σε αυτή την περιγραφή κοντά στις εκβολές του Αχελώου, στη δυτική του όχθη, και μεγαλύτερης έκτασης από την πόλη κοντά στο Ανατολικό. Ο Ορτέλιος επιμένει ότι το Δραγαμέστρο είναι οι Οινιάδες· αλλά το μέρος αυτό απέχει τουλάχιστον τριάντα έξι μίλια βορειοδυτικά των εν λόγω ερειπίων.

18 Λίβιος, Βιβλίο 26, κεφ. 24.

19 Πολύβιος, Βιβλίο 9, σελ. 570.

20 Θουκυδίδης, Βιβλίο 2, κεφ. 102.

21 Στράβων, Βιβλίο 10, σελ. 356.

22 Πολύβιος, Βιβλίο 4, σελ. 329.

23 Πausανίας, Βιβλίο 4, κεφ. 25.

Τα αυτόνομα χάλκινα νομίσματα των Οινιαδών δεν είναι σπάνια, και γενικά έχουν το κεφάλι του Δία στη μία πλευρά και εκείνο του Αχελώου στην άλλη, αναπαριστώμενο όπως το περιγράφει ο Σοφοκλής στις Τραχίνιες του, υπό τη μορφή ανθρώπινου προσώπου με κέρατα πάνω σε λαιμό ταύρου, γύρω από το οποίο υπάρχει η επιγραφή ΟΙΝΙΑΔΑΝ.

Αυτή η συμβολική αναπαράσταση²⁴ ποταμών παρατηρείται σε αρκετά νομίσματα της Ιταλίας, ιδιαίτερα της Νάπολης, της Καπούης, της Νόλας, της Αισερνίας, των Καλών, της Κομπουλτερίας, της Σουέσσας και του Τεάνου. Ο ίδιος τύπος υπάρχει επίσης στα σικελικά νομίσματα του Γέλα, του Ταυρομενίου, της Αγύρινας, του Αλουντίου και της Εύβοιας.

Τα όρια της Αιτωλίας και της Ακαρνανίας φαίνεται παλαιότερα να έχουν υποστεί πολλές αλλαγές· εν μέρει λόγω φυσικών αιτιών και εν μέρει λόγω της ασταθούς κατάστασης των κυβερνήσεων των δύο γειτονικών εθνών· και αυτές οι συνθήκες έχουν προκαλέσει μεγάλες δυσκολίες σε εκείνους τους ταξιδιώτες που θα ήθελαν τώρα να εξακριβώσουν τις τοποθεσίες των αρχαίων πόλεων.

Ο Στράβων, κατά πάσα πιθανότητα, δεν επισκέφθηκε ποτέ αυτό το μέρος της Ελλάδας· στο γεγονός αυτό μπορούν να αποδοθούν τα πολυάριθμα λάθη και οι αντιφάσεις του. Πολλές δυσκολίες προκύπτουν επίσης από τις παραλείψεις στα χειρόγραφα του και τις παρεμβολές των αντιγραφών. Ορίζει την απόσταση από τις εκβολές του Αχελώου και του Εύηνου σε μόνο εκατό στάδια· είναι ωστόσο τουλάχιστον εκατόν εβδομήντα μίλια [σημ. εννοεί 17 μίλια ή 170 στάδια].

Ο Ησίοδος²⁵ και ο Διονύσιος ο Περιηγητής²⁶ δίνουν το επίθετο του αργυροδίη (αργυροδίης) στον Αχελώο. Ο Όμηρος, για παρόμοιο λόγο, δίνει το ίδιο επίθετο στον θεσσαλικό Πηνειό²⁷, του οποίου τα λασπώδη νερά μοιάζουν με εκείνα του ακαρνανικού ποταμού²⁸.

Αυτός ο περίφημος ποταμός, τον οποίο ο Όμηρος αποκαλεί κρείων Αχελώϊος, πηγάζει σύμφωνα με τον Θουκυδίδη²⁹ «από το όρος Πίνδος, μέσα από τις επικράτειες της Δολοπίας, της Αγραίας, της Αμφιλοχίας και την πεδιάδα της Ακαρνανίας, περνώντας κοντά στην πόλη του Στράτου και εκείνη των Οινιαδών, και εκβάλλοντας στη θάλασσα μέσω του χώρου που βρίσκεται ανάμεσα σε αυτές τις δύο πόλεις, ξεχειλίζει από την κοίτη του και περιβάλλει τους Οινιάδες με βάλτους».

24 Δείτε σχετικά με αυτό το θέμα: Millingen, Recueil de quelques médailles Grecques inédites (Συλλογή ορισμένων ανέκδοτων ελληνικών μεταλλίων/νομισμάτων), δημοσιεύτηκε στη Ρώμη το 1812, σελ. 6 κ.ε.: καθώς και τις απόψεις του Eckhel, Doctrina Numorum Veterum (Διδασκαλία των Αρχαίων Νομισμάτων), τόμος 1, σελ. 129.

25 Θεογονία, στ. 340.

26 Οικουμενής Περιήγησις, στ. 433.

27 Ιλιάδα, 2, στ. 752.

28 Ιλιάδα, 21, στ. 194.

29 Βιβλίο 2, κεφ. 102.

Δέχεται στην πορεία του αρκετούς παραπόταμους ορεινούς χείμαρρους, ιδιαίτερα τον Ίναχο, τον Θέστιο και τον Πετίταρο. Ο Αριστοτέλης λέει ότι συχνά αλλάζει την πορεία του· κάτι που συμβαίνει ακόμα και σήμερα. Μετά από έντονες βροχοπτώσεις και το λιώσιμο του χιονιού στην Πίνδο, μερικές φορές εγκαταλείπει την κοίτη του, προκαλώντας μεγάλη ζημιά στις γειτονικές πεδιάδες και τα χωριά. Πριν από λίγα χρόνια εξέβαλλε στη θάλασσα πολύ πιο κοντά στο Μεσολόγγι· έκτοτε όμως έχει επιστρέψει στο αρχαίο του κανάλι.

Ο Στράβων ισχυρίζεται ότι κάποτε ονομαζόταν Θόας· και ο Πλούταρχος³⁰ μας πληροφορεί ότι το πρώτο του όνομα ήταν Άξενος, το οποίο άλλαξε σε Θέστιος, επειδή ο γιος του Άρη και της Πισιδίχης πνίγηκε σε αυτόν. Στη συνέχεια πήρε το όνομα Αχελώος, ο οποίος ήταν γιος του Ωκεανού και μιας Ναϊάδας νύμφης, και ο οποίος επίσης πνίγηκε σε αυτόν. Σύμφωνα με τον Ορτέλιο, οι σύγχρονοι συγγραφείς του έχουν δώσει διάφορα ονόματα όπως Άσπρος, Κατοχής, Γερομλέα και Παχικάλαμο. Το σημερινό του όνομα είναι ωστόσο Άσπρο Ποτάμι (Άσπροπόταμος). Έχω δει αρκετά αγγεία από οπτή γη στα οποία αναπαρίσταται αυτός ο ταυρόμορφος ποταμός και είναι πάντα βαμμένος λευκός, υπαινισσόμενος αναμφίβολα το χρώμα των νερών του.

Η αρχαία ιστορία είναι γεμάτη από τους πολέμους και τις διαμάχες μεταξύ των Ακαρνάνων και των Αιτωλών, λόγω της συχνής απώλειας ή απόκτησης εδαφών που προκαλούσε η αλλαγή της πορείας του ποταμού· και η προφανώς μυθική ιστορία του Ηρακλή και του Αχελώου³¹ φαίνεται να έχει προέλθει από πραγματικά γεγονότα· στα οποία η γόνιμη και συμβολική ιδιοφυΐα των πρώτων ιστορικών ή ποιητών έδωσε την εμφάνιση μυθοπλασίας. Οι πρώτοι ιστορικοί ήταν ποιητές· και η πρώτη γλώσσα της ιστορίας ήταν η ποίηση, η οποία πάντα υπερβάλλει και παραμορφώνει τα πιο ξεκάθαρα και απλά γεγονότα· και αυτά διαστρεβλώνονται ακόμη περισσότερο από μεταγενέστερους ποιητές. «Όχι κρίσεις φιλοσόφων, αλλά όνειρα παραληρούντων. Διότι δεν είναι πολύ πιο παράλογα εκείνα τα οποία, χυμένα από τις φωνές των ποιητών, έβλαψαν με την ίδια τους τη γλυκύτητα»³².

Οι αρχαίοι Παραχελώϊται ποτέ δεν πίστεψαν σοβαρά ότι ο ποταμός τους είχε πάρει τις διάφορες μορφές ενός άνδρα, ενός ταύρου και ενός φιδιού, όπως ακριβώς ούτε οι Ηλείοι πίστεψαν ότι η νύμφη τους είχε μεταμορφωθεί στην πηγή Αρέθουσα. Ο Όμηρος ποτέ δεν πίστεψε πραγματικά, ούτε σκόπευε να φανταστούν άλλοι, ότι ο Αχιλλέας είχε όντως πολεμήσει με τον Σκάμανδρο. Πιθανώς εκείνος μετέβαλε την πορεία του· το οποίο, ειπωμένο με το ποιητικό ύφος των πρώιμων εποχών, παίρνει τη μορφή μύθου, αν και η αφήγηση είναι απλώς συμβολική. Αυτοί ήταν οι ιεροί λόγοι, ή οι ιερές παραδόσεις των παλαιότερων εποχών.

30 Περί Ποταμών.

31 Δείτε Φιλόστρατος ο Νεότερος, Εικόνες (Ηρακλής ή Αχελώος)· και Ιωάννης Μαλάλας, Χρονογραφία, βιβλίο 6.

32 Κικέρων, Περί της Φύσεως των Θεών, βιβλίο 1.

Δεν είναι περίεργο που ο Αχελώος στην πορεία του πήρε ποικιλία μορφών. Οι ποταμοί³³ συχνά αναπαριστάνονταν ως ταυρόμορφοι, από το σχήμα τους ή το μουγκρητό των ρευμάτων τους. Οι ελιγμοί του Μαιάνδρου και του Καῦστρου συγκρίνονταν με αρκετά γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου· ο Ευφράτης κοντά στη Βαβυλώνα και ο Φορθ (Forth) κοντά στο Στέρλινγκ, παίρνουν πολλά διαφορετικά σχήματα από τις πολυάριθμες στροφές τους.

Ο Αχελώος, υπερβαίνοντας τα φυσικά του όρια, πλημμύριζε και κατέστρεφε τις γειτονικές πεδιάδες, και αναχαιτίστηκε από την ισχυρή βοήθεια κάποιου πλούσιου προσώπου, ο οποίος αποκατέστησε τη γονιμότητα στη γύρω χώρα στρέφοντας το ρεύμα στο αρχικό του κανάλι· ή, σε ποιητική γλώσσα, σπάζοντας το κέρασ του ταύρου και προσφέροντάς το στη Θεά της Αφθονίας.

Όσα λέει ο Βιργίλιος για τον Τίβερη ισχύουν και για τον Αχελώο, ιδιαίτερα μετά από βροχές:

«Με ορμητικές δίνες και κίτρινος από την πολλή άμμο, ξεχύνεται στη θάλασσα»³⁴

Η Παραχελωίτις είναι το κέρασ του ταύρου και το δώρο του Αχελώου, όπως το Δέλτα είναι του Νείλου· η πλούσια γη του δεν ξεπερνιέται από καμία γη στην Ελλάδα. Η αύξηση της επικράτειας κοντά στις εκβολές του ποταμού δεν οφείλεται στην υποχώρηση της θάλασσας, αλλά στη συσσώρευση λάσπης και άμμου που φέρνει η ταχύτητα των ρευμάτων. Στην ίδια αιτία μπορούν να αποδοθούν κυρίως οι πολύ ταχείες και εξαιρετικές προσχώσεις στα περισσότερα μέρη των ιταλικών ακτών· ιδιαίτερα στην Άντρια, τη Ραβέννα, τις εκβολές του Πάδου και τη ρωμαϊκή ακτή. Το ίδιο συνέβαινε και στην αλβανική ακτή στην Ασία, όπου ο Κύρος εξέβαλλε στη θάλασσα. Ο Πλίνιος³⁵ αναφέρει την υποχώρηση της θάλασσας στον Αμβρακικό κόλπο και την ένωση πολλών νησιών με την ήπειρο της Μικράς Ασίας.

Ο Στράβων³⁶, ή οι αντιγραφείς του, είναι ένοχοι μιας αντίφασης, λέγοντας ότι η Ακαρνανία βρίσκεται μεταξύ του Αχελώου και του Εύηνου· ενώ λίγες γραμμές παραπάνω λέει ότι ο πρώτος ποταμός χωρίζει την Ακαρνανία από την Αιτωλία. Σε άλλα σημεία, το λάθος, που δεν μπορεί να είναι δικό του, διορθώνεται. Η κυρίως Αιτωλία ήταν πιθανώς η χώρα των Κουρήτων· ο Αιτωλός, γιος του Ενδυμίωνα, της έδωσε το όνομά του: ονομαζόταν επίσης αρχαία και ορεινή.

Ο γεωγράφος³⁷ μας λέει ότι η χώρα μεταξύ του Εύηνου και του Αντιρρίου είναι η Αιτωλία Επίκτητος, ή αποκτηθείσα.

33 Όμηρος, *Ιλιάδα* 21, στ. 237. Σοφοκλής, *Τραχίνιαι* στ. 11. Ευριπίδης, *Ίων* στ. 1261. Σχολιαστής Ευριπίδη, *Ορέστης* στ. 1378. Οράτιος, *Ωδές βιβλίο 4*, στ. 25. Στράβων, *βιβλίο 10*. Δρ. Μπέντλεϊ, *Διατριβή για τον Φάλαρι*, σελ. 512.

34 *Αινειάδα*, 7, στ. 31.

35 *Φυσική Ιστορία*, βιβλίο 2, κεφ. 89.

36 *Βιβλίο 8*, σελ. 336.

37 *Στράβων*, *Βιβλίο 10*.

Ο Σκύλαξ³⁸, ο Ηρόδοτος³⁹ και ο Θουκυδίδης⁴⁰ ισχυρίζονται ότι ορισμένες από τις Εχινάδες έχουν ενωθεί με την ήπειρο από τη συσσώρευση λάσπης από τον Αχελώο· και ότι πιθανώς όλες οι άλλες θα βιώσουν με τον καιρό μια παρόμοια μοίρα. Ο Στράβων⁴¹ και ο Παυσανίας⁴² είναι της ίδιας γνώμης· και ο γεωγράφος αναφέρει ιδιαίτερα ένα νησί, με το όνομα Αρτεμία, το οποίο στην εποχή του αποτελούσε μέρος της ηπείρου.

Ο Πλίνιος⁴³ αναφέρει το ίδιο γεγονός· ο Στράβων λέει ότι βρίσκονταν κοντά στο στόμιο του Αχελώου· το πιο μακρινό απέιχε μόνο δεκαπέντε στάδια από αυτό. Τις αποκαλεί λυπράς και τραχείας: στην πραγματικότητα είναι όλες τραχιές και βραχώδεις, εκτός από το Ανατολικό και δύο ή τρεις μικρότερες κοντά στο Μεσολόγγι· αν και ο Πλίνιος⁴⁴, χωρίς την παραμικρή βάση στην αλήθεια, επιμένει ότι σχηματίστηκαν από τη συσσωρευμένη λάσπη του Αχελώου. Ορισμένοι απομονωμένοι λόφοι, που φαίνονται να υψώνονται από τις πεδιάδες κοντά στις εκβολές του ποταμού, έχουν όλη την εμφάνιση ότι κάποτε περιβάλλονταν από τη θάλασσα.

Οι Εχινάει⁴⁵, ή Εχινάδες, ήταν γνωστές στον Όμηρο⁴⁶, ο οποίος τους δίνει το επίθετο ιερές.

Ο Στράβων θεωρεί ότι οι Θοαί, που αναφέρονται από τον ποιητή, είναι οι Οξείαι, που είναι ένα αιχμηρό βραχώδες νησί, το οποίο διατηρεί ακόμα το όνομα που του έδωσε ο γεωγράφος.

Αν και το «αι Οξείαι» προορίζεται ως κύριο όνομα και όχι ως επίθετο, εντούτοις προφανώς προήλθε από τη μορφή του μεγαλύτερου νησιού στην περιοχή του Αχελώου. Αρκετοί μικρότεροι παρακείμενοι βράχοι έχουν επίσης το ίδιο σχήμα· και θεωρώ ότι ο ανωτέρω συγγραφέας αναφέρεται σε ένα σύμπλεγμα νησιών και όχι σε ένα μόνο.

Σε ένα χωρίο⁴⁷ φαίνεται ότι ο γεωγράφος διακρίνει τις Οξείες από τις Εχινάδες· διότι, ως γεωγράφος, δεν είναι πιθανό να μιμηθεί την ποιητική φρασεολογία του Ομήρου, της οποίας δίνει πολλά παραδείγματα· ιδιαίτερα την αναφορά του στις Εχινάδες και το Δουλίχιο στην ίδια γραμμή, παρόλο που το Δουλίχιο ήταν ένα από αυτά τα νησιά, χρησιμοποιώντας έτσι μια ποιητική επανάληψη. Όλα αυτά τα διαφορετικά νησιά είχαν αναμφίβολα τα ξεχωριστά τους ονόματα· αλλά κάθε σύμπλεγμα είχε μια γενική ονομασία, στον πληθυντικό, όπως οι Παξοί, οι Ταφιαί, οι Τηλεβόαι, οι Οξείαι, οι Εχινάει ή Εχινάδες. Το κύριο νησί κάθε συμπλέγματος ονομαζόταν στον ενικό, όπως Παξός, Τάφιος, Τηλεβόας και Εχίνος.

38 Σκύλαξ ο Καρυανδεύς, Περίπλους.

39 Ηρόδοτος, Βιβλίο 2, κεφ. 10.

40 Θουκυδίδης, Βιβλίο 2, κεφ. 102.

41 Στράβων, Βιβλίο 1, σελ. 59.

42 Παυσανίας, Βιβλίο 8, κεφ. 24.

43 Πλίνιος, Φυσική Ιστορία, Βιβλίο 4, κεφ. 1.

44 Πλίνιος, Βιβλίο 11, κεφ. 85.

45 Δείτε Ευστάθιο και Στέφανο Βυζάντιο.

46 Όμηρος, Ιλιάδα, Ραψωδία Β, στίχος 625.

47 των μεν ουν Εχινάδων, και των Οξειών κατά τα Τρωικά Μέγιστα άρχειν φησίν Όμηρος. [Στράβων], Βιβλίο 10, σελ. 456.

Σύμφωνα με τον Λακτάντιο⁴⁸, οι νύμφες Ναϊάδες μεταμορφώθηκαν στις Εχινάδες. Ο Πλίνιος αναφέρει τα ονόματα αρκετών από αυτά τα νησιά, όπως Αιγιαλία, Κοτωνίς, Θυάτειρα, Γεωάρις, Διονυσία, Κύρνος, Χαλκίς, Πίναρα, Μύστος και Οξείαι. Κανένα από αυτά δεν μπορεί πλέον να ταυτιστεί, εκτός από τις Οξείες, που διατηρούν ακόμα το αρχαίο τους όνομα. Ο Στέφανος θεωρεί ότι το Δουλίχιο είναι το ίδιο με τις Οξείες· αλλά ο Στράβων και ο Πλίνιος τα διακρίνουν. Το Δουλίχιο ωστόσο ήταν μία από τις Εχινάδες, σύμφωνα με τον Στράβωνα, τον Ευστάθιο και άλλους· ο γεωγράφος λέει ότι στην εποχή του ονομαζόταν Δόλιχα και ήταν κοντά στους Οινιάδες και τις εκβολές του Αχελώου, αλλά ότι ορισμένοι δεν ντράπηκαν να το αποκαλέσουν το ίδιο με την Κεφαλληνία· ότι ωστόσο δεν είχαν θετικά τίποτα κοινό μεταξύ τους, καθώς το πρώτο ήταν υπό τον Μέγη και η δεύτερη υπό τον Οδυσσέα.

Ο Παυσανίας⁴⁹ εκφράζει την άποψη ότι οι Παλείς στην αρχαιότητα ονομάζονταν Δουλίχιοι. Ο Ευστάθιος παράγει το όνομά του από τον Δούλιχο, ή Δόλιχο, γιο του Τριπτόλεμου. Η τοποθεσία του είναι εντελώς άγνωστη· ορισμένοι υπέθεσαν ότι είναι το ίδιο με τις Οξείες· άλλοι θέλουν να είναι ο βράχος του Ατάκου, ο οποίος απέχει περίπου έξι μίλια ανατολικά της Ιθάκης· και άλλοι το νησί του Καλάμου, ή του Ανατολικού. Το τελευταίο είναι ένα χαμηλό λασπώδες νησί στους αλμυρούς βάλτους κοντά στο Μεσολόγγι. Μπορούμε επίσης να αναφωνήσουμε με τον Στράβωνα, ότι ορισμένοι δεν ντράπηκαν να ισχυριστούν ότι η Ιθάκη είναι το Δουλίχιο, και ο βράχος του Ατάκου η Ιθάκη!⁵⁰ Ο Σρον λέει, (μιλώντας για το Θεάκι [Ιθάκη]): «Όσο γι' αυτό, πιστεύω ότι είναι το νησί του Δουλιχίου· διότι έχει μπροστά του ένα μεγάλο λιμάνι με ερείπια μιας πόλης που ονομάζεται ακόμη και σήμερα Δόλιχα, όπως ο Στράβων παρατήρησε ότι ονομαζόταν στην εποχή του».

Δεν υπάρχει ωστόσο κανένα μέρος στην Ιθάκη που να ονομάζεται Δόλιχα· αλλά στην Κεφαλληνία υπάρχει ένα λιμάνι που τώρα ονομάζεται Δολείχα ή Δουλείχιον, κοντά στο χωριό Φισκάρδο και σχεδόν απέναντι από τον νησιωτικό βράχο Δασκαλλιό. Λένε ότι ερείπια φαίνονται κάτω από το νερό σε νημεία. Ο Pietro della Valle, που ταξίδεψε το 1614, δεν ήταν πιο επιτυχής· λέει:

«Αναγνώρισα τους βράχους της Ιθάκης, και τη μία και την άλλη Κεφαλονιά, μεγάλη και μικρή, που είναι τα Βασιλεία του Λαέρτη· αλλά δεν ήταν δυνατόν να ξαναβρώ ποτέ το Δουλίχιο· αν και νομίζω ότι είναι μέρος της Κεφαλονιάς, όπως είναι η Σάμη».

Είναι προφανές ότι εξέλαβε τον Ατάκο ως Ιθάκη, αν και ο πρώτος είναι ένας άθλιος βράχος, χωρίς λιμάνι, ούτε ένα στρέμμα καλλιεργήσιμης γης, ή πηγή γλυκού νερού· κοντολογίς, εντελώς ακατοίκητος. Είναι ατυχές που φωτισμένοι ταξιδιώτες, όπως οι δύο προαναφερθέντες, δίνουν βιαστικά μια γνώμη χωρίς να έχουν τον παραμικρό λόγο να την υποστηρίξουν. Αν ο Ατάκος ήταν η Ιθάκη, πού ήταν η Αρεθούσα πηγή, πού το μεγάλο λιμάνι και πού υπήρχε χώρος για τις αρχαίες πόλεις της; Φαίνεται ότι η Ιθάκη βρισκόταν ανάμεσα στην Κεφαλληνία και το Δουλίχιο· το τελευταίο επομένως πρέπει να βρισκόταν ανατολικά της Ιθάκης· ο Ατάκος, μερικά από τα Ταφιαία νησιά και οι Εχινάδες, θα μπορούσαν να αντιστοιχούν στην πιθανή θέση του Δουλιχίου· αλλά ποιο από αυτά είναι, θα παραμείνει για πάντα μια αμφιβολία.

48 Βιβλίο 8, μύθος 5.

49 Βιβλίο 6, κεφ. 15.

50 Richard Pococke, περιηγητής.

Φαίνεται ότι οι Εχινάδες ήταν έρημες ήδη από την εποχή του Σκύλακα⁵¹. Όλα τα νησιά σε αυτή την ακτή, αλλά ιδιαίτερα η Ιθάκη, υπόκεινται σε συχνούς σεισμούς. Δεν είναι αδύνατο το Δουλίχιο να έχει καταποθεί από ένα από αυτά τα πλήγματα. Πολλά παραδείγματα θα μπορούσαν να δοθούν για να δείξουν την πιθανότητα ενός τέτοιου γεγονότος. Ο Παυσανίας⁵² λέει ότι το νησί Χρύση κοντά στη Λήμνο καταπόθηκε από τη θάλασσα και εξαφανίστηκε εντελώς· και ταυτόχρονα αναδύθηκε ένα άλλο νησί που δεν υπήρχε πριν, και το οποίο ονομάστηκε αργότερα Ιερά. Ο Στράβων⁵³ δίνει αρκετά παραδείγματα αυτών των αλλαγών στη φύση, και αναφέρει ιδιαίτερα ένα νησί που αναδύθηκε ανάμεσα στη Θήρα και τη Θηρασία· και είναι προφανές ότι το υποθαλάσσιο ηφαίστειο είναι ακόμη ενεργό, καθώς ένα νέο νησί αναδύθηκε από τη θάλασσα το 1707, κοντά στη Σαντορίνη⁵⁴: μια περαιτέρω απόδειξη των μεγάλων ανατροπών που έχουν λάβει χώρα σε αυτό το μέρος του κόσμου.

Με διαβεβαίωσαν ορισμένοι Έλληνες ναυτικοί ότι δύο μίλια από το Capo di Scala (Κάβο Σκάλα) στην Κεφαλληνία, υπάρχει ένα βυθισμένο νησί, που ονομάζεται Κακάβα, το οποίο εκτείνεται επτά μίλια έξω και βρίσκεται γενικά μόνο έξι πόδια κάτω από την επιφάνεια του νερού, και ότι είναι ένας πολύ επικίνδυνος ύφαλος. Ισχυρίζονται μάλιστα ότι βλέπουν ερείπια κτιρίων πάνω του σε νηγεμία.

«...και ακόμη οι ναυτικοί συνηθίζουν να δείχνουν τις βυθισμένες πόλεις με τα τείχη τους καταποντισμένα».⁵⁵

Στο πέρασμά μου από τη Ζάκυνθο προς την ακτή της Αιτωλίας, πλεύσαμε πάνω από μια ξέρα περίπου οκτώ πόδια κάτω από την επιφάνεια του νερού· ο καπετάνιος μου την έδειξε και είπε: «εδώ είναι Δούλεια». Έκπληκτος που τον άκουσα να αναφέρει ένα όνομα το οποίο θεωρούσα άγνωστο στη χώρα, ζήτησα να μάθω τι εννοούσε. Μου είπε ότι το νησί του Δουλιχίου, τόσο περίφημο στην εποχή του Οδυσσέα, ήταν το ίδιο πάνω από το οποίο περνούσαμε εκείνη τη στιγμή.

Ο Μέγης είχε πιθανώς μεγάλες κτήσεις στη γειτονική ήπειρο· ή τα νησιά του πρέπει να απολάμβαναν ένα πλούσιο και εκτεταμένο εμπόριο, εκτός αν υποθέσουμε ότι ήταν ένας αρχηγός πειρατών· διότι το Δουλίχιο και οι ιερέας του Εχινάδες, χωρίς κάποιο εξωτερικό πόρο, δεν θα μπορούσαν εύκολα να έχουν παράσχει μια δύναμη σαράντα πλοίων, όταν ο Οδυσσέας ο ίδιος, με την Ιθάκη, τη Ζάκυνθο, την Κεφαλληνία, τη Λευκάδα και την απέναντι ακτή, έδωσε μόνο δώδεκα⁵⁶.

Η ίδια δυσανάλογη σχέση είναι αξιοσημείωτη όσον αφορά τους μνηστήρες· το Δουλίχιο είχε παράσχει πενήντα δύο, και η Ιθάκη μόνο δώδεκα⁵⁷.

Φαίνεται ωστόσο ότι, παρόλο που το Δουλίχιο κυβερνιόταν από τον Μέγη, αποτελούσε μέρος του βασιλείου του Λαέρτη· διότι ο Οδυσσέας αποκαλείται συνεχώς από τους ποιητές Δουλίχιος, καθώς και Ιθάκιος.

51 Σκύλαξ, Περίπλους.

52 Βιβλίο 8, κεφ. 33.

53 Βιβλίο 1.

54 Το αρχαίο νησί της Καλλίστης ή Θήρας.

55 Οβίδιος, Μεταμορφώσεις, 15, στ. 294. Ακολουθεί η αγγλική μετάφραση του στίχου από τον Dodwell: "And boatsmen through the crystal water shew, / To wond'ring passengers the walls below."

56 Όμηρος, Ιλιάδα, Ραψωδία Β (Νεών Κατάλογος).

57 Όμηρος, Οδύσσεια, Ραψωδία Π.

Οι Εχινάδες ανήκουν σήμερα στους κατοίκους της Ιθάκης και παράγουν σιτάρι, λάδι και λιγοστή βοσκή για πρόβατα και κατσίκια. Τα ονόματα ορισμένων από τις μεγαλύτερες είναι Οξιεία, Νατολικό, Βρομώνα, Πεταλά, Σκρόφα, Σκροφοπούλα, Βασιλάδι, Καστό και Κουρσολάρι, το τελευταίο από τα οποία βρίσκεται στις εκβολές του Αχελώου. Υπάρχουν πολλοί άλλοι μικρότεροι βράχοι διάσπαρτοι τριγύρω, οι οποίοι είναι εντελώς έρημοι· ο Ατάκος περιλαμβάνεται επίσης στον αριθμό τους.

Επιθύμησα να επισκεφθώ μερικές από αυτές· ιδιαίτερα τις υψηλές Οξιείες, οι οποίες πρέπει να προσφέρουν μια εξαιρετικά εκτεταμένη και ενδιαφέρουσα θέα· αλλά με διαβεβαίωσαν ότι δεν περιέχουν ίχνη αρχαιότητας και πιθανώς δεν παρουσιάζουν αρκετό ενδιαφέρον ώστε να αντισταθμίσουν τον κίνδυνο να πέσουμε στα χέρια πειρατών⁵⁸, οι οποίοι συχνά βρίσκουν καταφύγιο ανάμεσα σε αυτούς τους αφιλόξενους βράχους

«Όπου οι γλάροι κραυγάζουν και οι κορμοράνοι χαίρονται,
και οι ναυτικοί, αν και ναυαγοί, τρέμουν να αποβιβαστούν!»

Ο ποταμός Εύηνος έχει πάρει το όνομα Φιδάρης: η αρχαιότερη ονομασία του, σύμφωνα με τον Στράβωνα⁵⁹ και τον Πλούταρχο⁶⁰, ήταν Λυκόρμας⁶¹. η οποία, όπως και εκείνη του Καλυδώνιου Ποταμού⁶², του δόθηκε από τον Οβίδιο. Ο Υγίνος⁶³ τον αποκαλεί Χρυσορρόα· και ο Στάτιος⁶⁴ του δίνει το επίθετο Κενταύρειος. Ο Βίβιος⁶⁵ τον αποκαλεί Έσπερο. Πηγάζει, σύμφωνα με τον Στράβωνα⁶⁶, από τους Βωμείς, στη χώρα των Οφιέων στην Αιτωλία. Εισέρχεται στη θάλασσα από δύο στόμια.

Τα κυριότερα χωριά που φαίνονται στις όχθες αυτού του ποταμού στην αιτωλική πεδιάδα είναι ο Γαλατάς και το Μποχώρι (Ευηνοχώρι). Ο Spon⁶⁷ θεωρεί ότι το πρώτο είναι η Καλυδώννα· αλλά η πόλη του Μελεάγρου βρισκόταν πιθανώς μερικά μίλια από τη θάλασσα, στην αριστερή όχθη του Εύηνου, όπου υπάρχουν τα ερείπια μιας πόλης και μιας Ακρόπολης, αποτελούμενης από μεγαλοπρεπή τείχη, κατασκευασμένα με σχεδόν κανονικό τρόπο.

Ο Θουκυδίδης⁶⁸ λέει ότι οι Αιτωλοί ήταν πολεμοχαρής λαός και ζούσαν σε χωριά χωρίς τείχη. Ο Στράβων⁶⁹ λέει ότι υπήρχαν κάποτε δέκα πόλεις στην Αιτωλία· βρισκώ όμως μεγαλύτερο αριθμό που αναφέρεται από αρχαίους συγγραφείς.

58 Ο Ευριπίδης τους αποκαλεί ναυδάταις απροσφόρους (ακατάλληλους για ναυτικούς).

59 Στράβων, Βιβλίο 10, σελ. 451.

60 Πλούταρχος, Περί Ποταμών.

61 Οβίδιος, Μεταμορφώσεις, Βιβλίο 2, στ. 245.

62 Οβίδιος, Μεταμορφώσεις, Βιβλίο 8, στ. 727.

63 Υγίνος, Fabulae.

64 Στάτιος, Θηβαίς, Βιβλίο 4, στ. 838.

65 Vibius Sequester, De Fluminibus.

66 Στράβων, Βιβλίο 10, σελ. 451.

67 Jacob Spon, Ταξίδι στην Ελλάδα.

68 Θουκυδίδης, Βιβλίο 3, κεφ. 94.

69 Στράβων, Βιβλίο 10, σελ. 463.

Έντουαρντ Ντόντουελ

Edward Dodwell

Ο Έντουαρντ Ντόντουελ (αγγλικά: Edward Dodwell, 1767 - 13 Μαΐου 1832) ήταν Ιρλανδός ζωγράφος, ταξιδιώτης και συγγραφέας πάνω στην αρχαιολογία.

Βιογραφία

Γεννήθηκε στην Ιρλανδία και ανήκε στην ίδια οικογένεια με τον θεολόγο, Χένρι Ντόντουελ και εκπαιδεύτηκε στο Κολλέγιο Τρίνιτι του Κέιμπριτζ.

Ταξίδεψε από το 1801 έως το 1806 στην Ελλάδα, που τότε ήταν μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και πέρασε το υπόλοιπο της ζωής του ως επί το πλείστον στην Ιταλία, στη Νάπολη και στη Ρώμη. Πέθανε στη Ρώμη από τις συνέπειες μιας ασθένειας που κόλλησε το 1830, κατά τη διάρκεια μιας εξερεύνησης στα βουνά των Σαβίνων. Η χήρα του Ντόντουελ, θυγατέρα του Κόμη Giraud, τριάντα χρόνια νεότερη του, αργότερα έγινε διάσημη ως η «όμορφη» κοντέσα του Spraur και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην πολιτική ζωή της παπικής πόλης.

Ο Ντόντουελ δημοσίευσε τα εξής: Μια Κλασική και Τοπογραφική Περιήγηση εντός της Ελλάδας (1819), του οποίου μια γερμανική μετάφραση εμφανίστηκε το 1821, Θεάματα στην Ελλάδα, με τριάντα έγχρωμες πλάκες (1821) και Θεάματα και Περιγραφές των Κυκλωπικών ή Πελασγικών Ερειπίων στην Ιταλία και την Ελλάδα (Λονδίνο και Παρίσι, με γαλλικό κείμενο, 1834).

Απόσπασμα «ΑΠΟ ΤΗ ΖΑΚΥΝΘΟ ΣΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ»

μεταφρασμένο

από το Βιβλίο του Edward Dodwell

" A Classical and Topographical Tour Through Greece During the Years 1801, 1805
and 1806 vol I "

το οποίο διαμορφώθηκε σε ψηφιακή μορφή από αντίτυπο

για τις ανάγκες της ιστοσελίδας

www.pentalofo.gr